

Německý faktor a současná československá krize

Václav Kural

Po tom, co se v Německu [roz. za Hitlera] stalo, musí nejprve německý lid odčinit minulost a pak po jistou periodu vést takovou politiku, aby k němu mohly evropské národy mít aspoň jistý stupeň důvěry. To znamená, že opravdové konečné mírové řešení evropských problémů můžeme očekávat teprve v delší době, snad dokonce v několika desetiletích.

E. Beneš W. Jakschovi, 10. ledna 1943

Jak je právě dnes vidět, tato Benešem vytčená „delší doba“, potřebná i pro opětné česko-německé vyrovnání, uplynula. Údobí stalinismu i „normalizace“ ji sice prodloužilo, nicméně je zde a česko, respektive československo-německé řešení již začalo; jeho hlavní část ovšem ještě stojí před námi. Před Čechy, Slováky i Němci, ale v širším smyslu i před „Evropou“. Také pro ni představuje jeden ze stavebních kamenů její rýsuující se, leč dosud nedoprojektované a nedostavěné budovy, také pro ni představuje – i když už ne v prvním plánu – součást překonávání reziduí Hitlerovy světové války.

* * *

Německo! Tento stálý fenomén evropské politiky a československé, tím spíše české, fenomén svými válkami hrozivý, ale i decimovaný, svými technickými, ekonomickými i kulturními výkony obdivuhodný, ale i poháněný k nacionálnímu hegemonismu. V roce 1945 v troskách, stojí opět zde jako nejsilnější faktor evropské politické scény, nota bene v situaci, kdy tradičně vyvažující mocnost východní, v roce 1945 na vrcholu síly, se zmítá v nejistotách rozkladu a zklamání, v nejistotách o svém dalším osudu a vývoji.

Jakou roli sehraje toto expandující Německo v Evropě a v osudech Československa? „Vrcholná fáze mocenské emancipace proběhla s převratnou rychlostí a odstup času je krátký k tomu, aby se směr toho »nakládání« mohl nějak určitěji projevit. Mocné soudobé Německo nelze mechanicky či tradicionalisticky převádět na Německo »staré«. Paralelně se vznikající ekonomickou obnovou prožilo Německo i zásadní, až nečekanou obnovu politickou a už se stalo dobrou a stabilní demokracií. Historická zkušenost nicméně odkazuje, že po jeho dvojitým vzestupu (po roce 1871 a mezi dvěma světovými válkami) následoval v Německu přeskok k nacionalisticky motivovanému maximalismu s expanzivními důsledky... Je snad možné, že by se historie opakovala i potřetí?“

Chceme věřit spolu se světem, že odpověď na tuto otázku bude pozitivní. Že Německo i poté, co se sjednotilo a stalo se světovou velmocí a evropskou mocností č. 1, se udrží na oběžné dráze, vymezené jeho poválečným demokratickým systémem a že svou ekonomickou výkonnost využije také ve prospěch Evropy vůbec a svých sousedů zvláště. Velká většina německé politické scény i celkový obraz německé společnosti tomu jistě dodávají značnou dávku naděje.

Takto založená a chápaná role činí z Německa přirozenou cestou nejdůležitějšího partnera československé politiky a ekonomiky, partnera, s nímž je možné a nutné spolupracovat ve prospěch ekonomické, politické i sociální obnovy Československa.

Toto konstatování budiž považováno za základní a zásadní tezi této stati o Německu a o poměru naší politiky k němu. Žádný jev a žádný vývoj není bez rozporu a také v německé politice jsou některé jevy, které sice představují v celém „kruhu“ této politiky jen jistou, nevelkou „výseč“, které jsou však faktem, jenž zvláště v dané státní krizi nás – a v jistém smyslu nejen nás – nemůže neznepokojoval a neklást určité otazníky o tendencích či možných zvratech dalšího vývoje. Připomenutí těchto otazníků nemá být podle starého ruského přísloví pověstnou „lžičkou dehtu, která zkazí bečku medu“. Má to být prosté uznání skutečnosti, že jsou zde také a že záleží také (nebo snad především?) na samotných Němcích, zda budou zodpovězeny k prospěchu Německa i jeho sousedů, ke spokojenosti nás i Evropy.

Zde nás bude zajímat především otázka, jakým způsobem bude rezultat historie ovlivňovat přítomnost a budoucnost německé politiky, speciálně její vztahy k sousedům a vice versa. Koncentrátem je tu problém německého poměru k zemím a národům na východ od něj, poměr k německé východní hranici a k německému „Volkstum“, žijícímu dříve na území právě jmenovaném.

Stejně jako po první, tak i po druhé světové válce, kdy územní ztráty Německa na východě byly nejen faktem, ale i trvalým faktorem německé politické scény, představoval problém ztracených území a jejich „Volksgruppen“ Rhodus, na němž německá politika skákala způsobem, který nemohl nevzbuzovat rozporuplné dojmy, ba obavy. Teprve Brandtova východní politika přinesla orientaci schůdnou i nadějnou pro obě strany a lze říci, že v tomto směru pokračovala i politika pobrandtovská. Po převratných událostech na podzim 1989 a po rozpadu sovětského bloku potvrdila SRN „existující hranice“ s Polskem a ČSFR jako trvalé. Československo-německá smlouva vytvořila – bez ohledu na problémy s preambulí a s Mnichovem – dobré možnosti spolupráce v ohledu ekonomickém, politickém i kulturním a můžeme si jen přát, aby se její články měnily ve skutky.

Právě v souvislosti s touto smlouvou se však zaostřily kontury zmíněné „výseče“ v kruhu německé politiky, která je agilní na průsečíku, na němž historie ovlivňuje přítomnost i perspektivu. Jak každý ví, jde o spor kolem osudu sudetoněmecké menšiny (dle české terminologie) či „Volksgruppe“ (dle terminologie německé).

Ve skutečnosti však jde o víc: O závěry z celého československo- a speciálně česko-německého konfliktu v letech Mnichova, okupace a druhé světové války, konfliktu s celoněmeckým (nejen sudetoněmeckým) faktorem, konfliktu, jímž katastroficky vyústily stáleté (vůbec ne katastrofické, ale až do nacismu produktivní) dějiny tohoto vztahu. V rozdílu mezi tímto celostním pojetím a mezi zúžením problému v podstatě na konflikt Čechů se sudetskými Němci je, aspoň myslím, podstata rozdílnosti našeho a „landsmannschaftovského“ přístupu k sudetoněmecké otázce dnes, a to jak pokud jde o její podstatu, tak i o její souvislosti retrospektivní i perspektivní.

Neubauerovo vedení Sudetoněmeckého landsmannschaftu totiž pokračuje i za dnešní nové situace v již letité tendenci vytrhnout problém odsunu či vyhnání sudetských Němců z celkového historického kontextu, aplikovat na něj (retroaktivně) pouze poválečné národnostní právo a prezentovat celou věc jako český zločin, u jehož vzniku je „rok nula“, tj. rok 1945. Dne 15. ledna 1961 si sice Sudetoněmecká rada, jejíž složkou Landsmannschaft je, sice kontext připomněla: „Likvidace svobody a státní samostatnosti českého národa nacionálně socialistickým režimem v březnu 1939 byl zavrženíhodný akt násilí, jenž byl zaměřen proti právu na sebeurčení a jehož napravení v rámci mezinárodního práva a lidských práv bezmezně podporujeme. Upřímně odsuzujeme všechna opatření a úmysly nacionálně socialistického režimu, jež byly namířeny proti lidským právům a národní existenci českého národa.“

Politování tohoto druhu jistě mří tam, kam bychom měli dospět a kam jsme již po roce 1989 zčásti dospěli. Má však dvojí slabinu se společným jmenovatelem: Veškerá vina a celý problém zodpovědnosti se tu (a nejen tu – podobné redukce, a to v pojetí diktatury KSČ najdeme nyní třeba i u nás) zužují na politickou špičku, na Hitlerův režim. Jestliže v poválečné celoněmecké sféře dokázali němečtí historikové, politologové, filozofové

i politici jít až do konce, až k otázce zodpovědnosti národa, v politice sudetoněmecké – přesněji by snad bylo říci „landsmannschaftovské“, protože u některých jiných přesídleneckých organizací jsou určité rozdíly – tomu tak není. Neuznává se, že problém začíná už dříve, tj. u rozbití ČSR, při němž dala Sudetoněmecká strana přednost extremistickému nacionalismu před demokratismem a byla přitom nadšeně podporována obrovskou většinou sudetoněmeckých voličů.

Připomenutí této skutečnosti není pokusem vyvolávat staré duchy. Jde o prosté vřazení sudetoněmeckého problému do historické souvislosti – zde aspoň do té, již začíná jeho využívání nacismem. Přítomně přeměna sudetoněmecké „na faktor politiky říšské“, tedy nacistické, kterou ohlásil a uskutečnil Henlein, není v celé Hitlerově evoluci žádnou maličkostí. Jí přímo podmíněný úspěch mnichovský podkopal pozice i snahy generálské opozice, upevnil „vůdce“ autoritu v německé společnosti a otevřel dveře k druhé světové válce.

Zamyšlení nad touto skutečností a jejími důsledky stejně jako nad sudetoněmeckou participací na protičeské (a protižidovské) okupační politice v Protektorátě i v Sudetském župě však v politické linii sudetského krajanstva postrádáme. Navíc v ní můžeme časem zjistit i jakési přitvrzení. V roce 1973 odmítla Sudetoněmecká rada Brandtovu smlouvu s Prahou a přitom jí pravděpodobně uniklo cosi, co by dnes asi neřekla tak jasně; Mnichovská dohoda nebyla vynucena pouze nacionálně socialistickým režimem, ale také náhledem anglických a francouzských smluvních partnerů na bezpráví, způsobené sudetským Němcům v letech 1918/1919. Neboli – jak prohlásila Sudetoněmecká rada již 9. prosince 1972 – „Až do mírové konference, na níž musí být jedním z faktorů i sebeurčovací právo sudetoněmců, zůstává územní otázkou otevřenou.“⁴² Na tomto, nebo na velmi podobném stanovisku, vycházejícím koneckonců ze zpochybnění podoby Československa z roku 1918, zřejmě setrvává Neubauerův kruh i dnes. Při Čalfově návštěvě v Mnichově v listopadu 1990 reagoval sám Neubauer na návrh „tlusté čáry“ za minulostí hrozbou otevření otázky roku 1918. Předseda bavorské vlády Streibel mluví dnes o tom, že německo-české sousedství bylo na počátku našeho století rozlomeno úzkoprsým nacionalismem – a má zjevně na mysli právě zřízení ČSR. On i Neubauer mluví o potřebě historické pravdy – s čímž lze jistě souhlasit; neoficiální česká historiografie ostatně už v tomto ohledu vykonala leccos, čeho by si oba pánové mohli všimnout. V každém případě ovšem do této pravdy musí patřit i Henlein i Frank, tedy personifikace toho, čeho se v sudetoněmecké problematice řeč Landsmannschaftu pečlivě vystříhá: Neubauer i na posledním sjezdu, vyzývá k vystoupení ze stínu Stalina, Hitlera a Beneše, na Henleina „zapomněl“.

Vlastně jen jiným, závažnějším případem tohoto historického zapomínání je faktické odmítnutí nové československo-německé smlouvy vedením Landsmannschaftu (některé jiné krajanské organizace byly zdrženlivější!), tam, kde sudetoněmecké „Volksgruppe“ opomenula přiznat právo na vlast a sebeurčení, na návrat a na majetkové odškodnění. V celém historickém zdůvodnění těchto práv je z dnešního Mnichova de facto opět potvrzována jen teze o českém zločinu „v roce nula“ či po něm. Znovu je dokumentována trvalá snaha vytrhnout posuzování poválečného osudu sudetských Němců ze souvislosti s Mnichovem 1938, s projektem české národní likvidace, s vyhubením Židů z Čech, Moravy a Slovenska, s okupačním terorem a vůbec s hrůzou Hitlerovy války. Pro nás je závažné, že na počátku zmíněná a po listopadu 1989 původně uzoučká „výšeč“ německé politiky se rozšířila. Především tím, že bavorská vláda převzala teze Landsmannschaftu a vyjádřila to odmítnutím československo-německé smlouvy ve Spolkové radě. Dále úspěchem pravicově radikálních stran v některých zemských volbách a jejich stanoviskem, že je nutné skoncovat s „maloněmeckem“ a orientovat se na obnovu Německa v hranicích z roku 1937. Tento požadavek míří proti Polsku. Nás se však dotýká rovněž – míří totiž i proti stabilitě středoevropského trojúhelníku, s nímž se můžeme desolidarizovat. Navíc v této souvislosti vznikají i některé další otázky, které se také nás dotýkají přímo. Politika vzpomínané „výšeč“ zjevně pracuje k rekonstrukci německých menšin jak v Polsku, tak v ČSFR. Přítomně jde jen o vybavení existujících menšin příslušnými národ-

nostními právy (což je přirozené a což podporujeme), ale také o jejich opětné zvětšení, mj. i cestou práva na návrat ještě před přijetím ČSFR do Evropských společenství a na majetkovou restituci. Uplatnění majetkové převahy, plynoucí z náhrad a z výhodného kursu marky ke koruně, dává rekonstruované menšině – nyní už „Volksgruppe“ – naději stát se ekonomicky silnou veličinou a v pohraničí – „Sudetenlandu“ – snad i prioritní kastou. Dle principů „Volksgruppenrecht“, sestavených expertem bavorské vlády prof. Ermacorou, patří této „Volksgruppe“ právo na sebeurčení, jehož formulace byla a bude věcí sudetoněmecké politické reprezentace. Ta je mezi světovými válkami formulovala jako právo na spojení s německou říší. Nyní je formuluje jako právo na návrat a je otázka, jak je zformuluje potom. Podle konvence práv pro národní skupiny („Volksgruppenrecht“), vyvíjené v mnichovském Mezinárodním institutu pro národnostní právo a regionalismus, může jít v případě sousedství té které „Volksgruppe“ s mateřským národem i o uvolnění „z daného státu s cílem vytvořit vlastní, nezávislý stát nebo spojit se či sloučit se souhlasem tohoto státu se státem jiným.“ Další formuli předložil nedávno poslanec Bundestagu W. Becher, který řekl, že budoucnost vidí ve federaci sudetoněmecko-česko-moravské, eventuálně, pokud si to Slováci budou přát, i slovenské. (Což je v souvislosti se současnou česko-slovenskou krizí zvlášť pozoruhodné!)

Už dříve bylo pravděpodobné a poslední sjezd sudetského krajanstva to potvrdil, že jeho neubauerovské vedení bude nyní – „po smlouvě“ – pracovat na tom, aby se jeho orientace – v omezeném rozsahu této stati jen stručně charakterizovaná a jen nepatrně komentovaná – pokud možno naplňovala. Bavorská vláda ho v tom bude podporovat, podobně jako Czajovo vedení všech krajanstev a podobně jako nové pravicově radikální strany a různá neformální seskupení tohoto typu. Uvědomíme-li si již vzpomínanou neochoť sudetoněmeckého krajanstva rozejít se s Henleinovým stínem, napadá českého historika otázka, zda tu v hloubi duše nejde o návaznost na to, co jako původní cíl usilování SdP formuloval Henleinův ideolog Walter Brand *začátkem druhé poloviny 30. let*: „Nejde o odtržení sudetoněmeckých oblastí.“ (K tomu se SdP pracuje o rok později.) „Mnohem víc jde o udržení celého prostoru, ... ne cestou násilné okupace, ale pomocí politického a hospodářského vlivu – neboť co jiného s Čechy uděláme? Oni musí být – více či méně – vtaženi do německého zájmového prostoru.“⁴⁴

Současná situace s sebou ostatně důsledky podobného typu přináší – ať chceme, nebo nechceme, ať jsou motivovány a vyjadřovány seriózně, jako v usnesení Spolkového výboru pro rozvojovou politiku CDU z 24. června 1992. Oddělení českých zemí od Slovenska bude tuto tendenci prohlubovat. Jak nedávno konstatoval Die Welt, slovo Berlína bude v Praze účinnější. Jde o to, jaké slovo to bude. Věřme, že bude směřovat dle slov německé hymny k sbratřování světa. Slovo z Mnichova však do této víry vnáší pochyby.

Český občan i politik by měl být o těchto pravděpodobných skutečnostech informován a měl by nad nimi vzít rozum do hrsti právě teď, kdy je česko-slovenský stát v krizi a kdy se rozhoduje o jeho bytí či nebytí a kdy on sám je podílníkem tohoto rozhodování. Nejde o to, vytahovat z klobouku nějakého tradičního strašáka. Uvedli jsme, že kritizovaný směr představuje v „kruhu“ německé politiky stále jen malou „výseč“. Že naopak naděje na vyrovnání s německým faktorem je dnes větší než kdykoliv jindy a že bychom na něm měli seriózně pracovat, novou rozvahu českého poměru k provedení odsunu sudetských Němců a k německví vůbec nevyjímaje. Dle tezí Landsmannschaftu to však asi nepůjde. Naděje je v rozumu politiky celoněmecké a snaha o dorozumění by měla směřovat spíš do Bonnu, Berlína a na německý sever než do Mnichova.

Výzva H. Koschnika a dalších poslanců CDU/CSU skončit se starými bitvami minulosti však může i tady představovat naději. Nadějí je např. i úspěšná práce československo-německé komise historiků, která v říjnu bude na konferenci ve Štíříně projednávat problematiku okupace, války a vysídlení.

K úspěchu velkého historického vyrovnání však musí vykonat cosi podstatného také celá naše společnost; současné Německo pro nás představuje velkou výzvu. Dalo by se říci, že opět podobně jako v 19. století, za i po obrození. Na rozdíl od výzvy mnichovské

a pomnichovské z roku 1938 může jít tentokrát opět o velké pozitivum. Pro nás i pro Německo. To může na našem případě osvědčit, jak to se svou středoevropskou rolí myslí, my můžeme získat ekonomicky, kulturně, vědecky atd. Mohlo by ovšem dojít k opaku – k prostému ekonomicko-politickému převrstvení a k našemu podbízení, vedenému přízemní snahou „něco trhnout“, parazitně na německém vlivu profitovat. Tato druhá cesta by nás samozřejmě vrhla jako národ hluboko zpět. Aby se naplnila ta lepší a nadějná, musíme v nové situaci sami podat především výkon. V ekonomice, politice, kultuře, vědě se musíme jako národ stmelit a stát dostat na partnerskou úroveň. I když to samozřejmě nebude ani snadné, ani přes noc, musíme vyvinout aspoň tuto snahu. Jedině tak nebudeme považováni za chudé příbuzné, za bratry z Nemanic, kteří se podbízejí, ale za partnery, které Němci za takové uznat mohou, kterých si budou vážit a budou je respektovat.

V momentální situaci souvisí toto vše s akutní krizí česko-slovenské státnosti. V případě rozdělení ČSFR by došlo k logickému posunu České republiky hlouběji do německé sféry – ovšem se závažím v podobě celkového oslabení české pozice, a to nejen co do zvýšených ekonomických i smluvních nákladů rozpadu, ale i co do obtížnější pozice geopolitické, co do rizik *jednostranné*, snad i monopolní německé dominance ekonomické, co do oslabení naší pozice národní a morálně politické. Také z ohledu na německý faktor bychom tedy měli československou státnost udržet, byť i jen ve formě soustátí, nebude-li možné udržet federaci, která by samozřejmě i z tohoto ohledu byla lepší. Hlavně však musíme svorně a intenzivně pracovat na své vlastní úrovni ve všech sférách – od filozoficko-historické, přes politickou a ekonomickou až po sféru „práce drobné“.

Můžeme-li toto všechno shrnout parafrází výroku K. Havlíčka Borovského, pak nechť nám dnes pánbůh všechny naše dobré polistopadové úmysly a ovšem i to vlastenectví z huby do rukou vraziti ráčí.

¹ Kural, V.: Německo a němectví jako faktor české a československé národní a státní existence. In: Valenta, J. a kol.: Máme národní zájmy? ÚMV, Praha 1992, s. 79.

² Die Sudetendeutschen – eine Volksgruppe im Herzen Europas. München 1989, s. 116 – 119.

³ Volksgruppenrecht und Minderheitenschutz. 2. vyd., München 1984, s. 55 – 56.

⁴ Brand, W.: Auf verlorenem Posten. Ein sudetendeutscher Politiker zwischen Autonomie und Anschluß. München 1985.